

KURULUŞ SÜRECİNDE DEMOKRAT PARTİ'YE YÖNELTİLEN MUVAZAA İTHAMI VE KONUNUN SİYASİ ÇEVRELERDE VE GAZETELERDE ELE ALINIŞI*

ACCUSATION OF COLLISION DIRECTED TO DEMOCRATIC PARTY DURING THE FOUNDATION PROCESS AND HANDLING OF THE ISSUE BY POLITICAL CIRCLES AND NEWSPAPERS

Osman AKANDERE**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received:04/06/2020 Düzeltme/Revised: 12/06/2020

Kabul/Accepted: 18/06/2020

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf / Cite as: Akandere, O. (2020). Kuruluş sürecinde Demokrat Parti'ye yöneltilen muvazaa ithamı ve konunun siyasi çevrelerde ve gazetelerde ele alınışı. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 63-76

ÖZ

Çok-partili hayata geçiş çabalarını yoğunlaştığı günlerde yani Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde Milli Şef ve CHP Değişmez Genel Başkanı olan İnönü ve CHP'liler ortaya bir iddia atmışlardı. Bu iddia yeni kurulan partinin, yani "Demokrat Parti'nin bir muvazaa partisi" olduğuydu. Bu çevrelere göre Demokrat Parti kurulurken Bayar, İnönü'nün iznini almıştı. Millî Şef İnönü, Demokrat Parti'nin Bayar başkanlığında kurulmasına sıcak bakmıştı. Ayrıca partinin kuruluş sürecinde Bayar, İnönü ile sürekli iletişim halinde olmuştu. CHP'liler istediği için ülkede demokrasiye geçilmiş ve yeni partiler kurulmuştu. CHP çevrelerinde böyle bir iddianın ortaya atılmasına sebep olan hadise, Bayar'ın 4 Aralık 1945 günü İnönü tarafından Çankaya Köşkü'ne yemeğe davet edilmesi ve onunla baş başa yediği akşam yemeğidir. Bu yemek daveti, yeni bir partinin kurulmasından hoşnut olmayan CHP'lilerce başka mecralara çekilmişti. Bu çevreler "yeni parti bir muvazaa" partisidir şeklinde siyasi çevrelerde dedikodular yapmış, gazetelere yansıyan açıklamalarda bulunmuşlardı.

İnönü bu görüşmeyle ilgili olarak Celal Bayar'ın kuracakları Demokrat Parti'nin programını nezaketen kendisine getirdiğini ve kendisiyle partisi hakkında görüşüklerini ve hiçbir zata bir parti teşkil etmesi için teklif ve telkinde bulunmadığını söyleyerek muvazaa iddialarının doğru olmadığını belirtmiştir.

Muvazaa iddialarının muhatabı olan Demokrat Parti'nin Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi kurucuları da 7 Ocak 1946 günü yaptıkları basın toplantısında "Muvazaanın hafiflik olduğu ve ne bunu kabul edecek ne de bu teklifi ileri sürecek kimseler olmadığını ve zaten ülkenin de muvazaalı işlere de tahammülü bulunmadığı" açıklamasını yaparak iddiaları kesinlikle reddetmişlerdir.

Bu çalışmada Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde siyasi çevreler ve basında tartışılan "muvazaa iddiaları" ele alınıp, verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Şef İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Muvazaa, İddia

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Prof. Dr.; Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya/Türkiye, osmanakandere@hotmail.com,

ORCID: 0000-0001-7875-4214

EXTENDED SUMMARY

Inonu, National Chief and invariable General President of CHP (Republican People's Party), and members of CHP made a claim in the days when the efforts for transition to multi-party system were ongoing intensely, i.e. in the foundation process of Democratic Party. According to that claim, it was asserted that recently established party, i.e. "Democratic Party was a collusion party". According to those circles, Bayar took permission from Inonu when Democratic Party was founded. Inonu, National Chief, was not leaning towards foundation of Democratic Party under the presidency of Bayar. Also, Bayar was always in contact with Inonu during the foundation process of the party. The country brought democracy upon the request of the members of CHP, and new parties were founded. The incident, which caused CHP circles to make such a claim, was the event when Bayar was invited to Cankaya Mansion by Inonu for a dinner on December 4, 1945 and the meal he had with Inonu in private. The members of CHP, who were not glad to see a new party being founded, interpreted this invitation for dinner differently. These circles made a fuss by saying "the new party is a collusion" party.

Inonu said, in relation with the aforementioned meeting, that the claims of collusion are not true by stating that Celal Bayar brought the program of Democrat Party, the party that they shall establish, to him by courtesy, that they made a conversation with him on their party, and that he did not offer or suggest anyone to establish a party.

The actions towards the establishment of the Democratic Party started after the rejection of the "Memorandum of the Four" document in the CHP (Republican People's Party) Parliamentary group and subsequently the discharging of those who submitted that motion from the CHP. As a matter of fact, Celâl Bayar states in his work titled *Başvekilim Menderes (My Prime Minister Menderes)* that Adnan Menderes and Fuat Köprülü took the decision to establish a new party on the days they were expelled from the CHP. After these exportations, Celal Bayar resigned from his Izmir deputyship, and Refik Koraltan was exported from CHP due to violation of the party constitution, for his articles in Vatan Journal in which he defends his friends. Thus, the situation of those who submitted the Memorandum of the Four became certain. With İnönü's opening speech on the Turkish Grand National Assembly on November 1, 1945, it was expressed that the opposition was organized in a separate party form and it was implied that the establishment of new parties would be welcomed. In public and press it was now expected that a new party would be established under the leadership of Celal Bayar. Thus, there were news regarding the establishment of a new party in the newspapers on November 28, 1945. "A new party is being established. It can be expected that this party will take an official shape soon." it said in an article published in Vatan newspaper on November 28, 1945. In the article, it was stated that the name of the party to be established would be "National Democratic Party", and that the core of the party to be established was composed of four interpellant people. It was also stated in the article that perhaps the word "national" would not be allowed to be put before the name of the new party, but a party that would be called "democrat" would soon be expected to take a legal form.

The big day had finally come. As Bayar indicated in his statement, the program and regulation of the new party, which was founded on January 7, 1946 under the name of Democrat Party, would be announced. Bayar held a press conference in the evening of January 7th as expected. While the journalists who watched the press conference expected that Bayar would only explain the party program and its charter, the announcement surprised them. Because Bayar had announced that the Democrat Party was officially established and started to operate.

In the press meeting held on January 7, 1946, founders of Democratic Party, such as Celal Bayar and Adnan Menderes, who were the addressee of the claims of collusion, made the following statement; "Collusion is a frivolous act and none of us has a character to accept or make such an offer, and also, our country has no time to waste in collusive affairs", and thus, they refused such claims strictly.

Taking credit for the transition to democracy with claims such as "allowing the transition to multi-party life in Turkey" and "if we did not want, neither the transition to democracy nor establishment of the Democratic Party would have occurred" is an extant but a wrong conception. In our opinion, despite the opposition from the CHP on the transition to multi-party life, İnönü and a very small number of CHP groups have welcomed the transition to democracy. The situation that the CHP was in, in the 1945s was as follows. A small group supported İnönü in the democracy movement he initiated. This group was small but strong and influential. Because such group had the support of İnönü. Another group claimed that Turkey was not yet ready for democracy and this democracy experiment would fail as before, even thinking that it was dragging their hometown towards a catastrophe. And a third group within the party was rather a group of people who saw all their comfort and peace in the continuation of the one-party regime and thus wanted to undermine the democracy attempt for such reason.

In this study, we shall endeavour to assess and provide the “claims of collusion”, which were discussed by the political circles and press during the foundation process of Democratic Party.

Key Words: Inonu, National Chief, Republican People’s Party, Democratic Party, Collusion, Claim

GİRİŞ

Demokrat Parti’nin kuruluş çalışmaları “Dörtlü Takrir” belgesinin CHP Meclis grubunda reddedilmesinden ve bilahare takriri verenlerin CHP’den çıkartılmalarından sonra başlamıştır. Nitekim Celâl Bayar *Başvekilim Menderes* adlı eserinde yeni bir parti kurma kararı, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün CHP’den ihraç edildiği günlerde aldıklarını belirtmektedir¹. Bu ihraçların arkasından Celal Bayar İzmir milletvekilliğinden istifa etmiş, Refik Koraltan ise-Vatan gazetesinde arkadaşlarını müdafaa eden yazılar yazdığı için parti tüzüğüne aykırı hareketten dolayı CHP’den çıkartılmıştı. Böylece Dörtlü Takrir’i verenlerin durumları kesinleşmişti. İnönü’nün 1 Kasım 1945 tarihli TBMM’ni açış konuşması ile de muhalefetin ayrı bir parti şekliyle organize olması ifade edilmiş ve yeni partilerin kurulmasına sıcak bakılacağı imajı verilmişti. Artık kamuoyu ve basında yeni bir partinin Celal Bayar’ın liderliğinde kurulacağı beklenmekteydi². Nitekim 28 Kasım 1945 günlü gazetelerde yeni bir partinin kurulacağına ilişkin haberler çıkmıştı. 28 Kasım 1945 tarihli Vatan’da çıkan bir yazıda "Yeni bir parti kuruluyor. Bu partinin yakın bir zamanda resmî bir şekil alması beklenebilir." denilmekte idi. Yazıda kurulması gerçekleşen olan partinin isminin "Millî Demokrat Partisi" olacağı belirtilerek, kurulacak partinin nüvesini takrir sahibi dört kişinin oluşturduğu söylenmekteydi. Yazıda belki "millî" kelimesinin yeni partinin isminin başına konulmasına müsaade edilemeyeceği ancak adı "demokrat" olacak bir partinin yakın bir zamanda kanunî bir şekil almasının beklendiği yer almaktaydı³.

Basında yeni bir partinin kurulacağına ilişkin haberler daha sonrası günlerde de devam etmişti. 30 Kasım günkü gazetelerde, Celâl Bayar ve arkadaşlarının yeni parti kurmaya karar verdikleri, kurulacak partinin Kemalizm prensiplerine sadık kalacağı ve artık kurulması kesinleşen bu partinin program ve nizamnamesinin hazırlanmakta olduğu belirtiliyordu⁴.

Nihayet 1 Aralık 1945'te Celâl Bayar ve arkadaşları yeni bir parti kuracaklarını ilân ettiler. Bayar parti kuracaklarını açıklamalarının bu kadar gece kalması konusunda şunları söylemekteydi: "*Ben ve arkadaşlarımı, partinin tüzük ve programı ortaya çıkıncaya kadar ağzımızı sıkı tutmağa kararlıydık. Nihayet üzerinde en çok durulan devletçilik maddesini de formüle ettikten sonra partinin ismi kondu: Demokrat Parti*"⁵

Celâl Bayar’ın yeni bir parti kuracaklarına dair açıklamaları ertesi günkü gazetelerde geniş manşetler ve açıklamalarla verildi. Vatan "*Celâl Bayar ve arkadaşları yeni partinin programını hazırladılar. Partinin merkezi Ankara olacak*" başlığıyla haberi vermişti⁶. Cumhuriyet'te "*Eski Başbakan Celal Bayar’ın kuracağı parti*" başlığıyla verilen haberde ayrıca Bayar’ın "*Parti kuruyoruz, bu muhakkaktır, fakat bir kaç gün geçmeden tafsilat veremem*" şeklindeki sözlerine yer verilmişti⁷.

¹ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der.: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 37.

² Tekin Erer, *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1966, s. 87; Ahmet Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 51; Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1938- 1945)*, Ankara, 1974.

³ *Vatan*, 28.11.1945; Ayrıca bkz. Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*, C. 4, Rey Yayınları, Kayseri 1970, s. 47; T. Erer, *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, s. 87.

⁴ *Vatan*, 30.11.1945; *Akşam*, 30.11.1945; *Tanin*, 30.11.1945.

⁵ C. Bayar, *Başvekilim Menderes*, s. 47.

⁶ *Vatan*, 2.12.1945.

⁷ *Cumhuriyet*, 2.12.1945. Ayrıca bkz.: *Tan*, 2.12.1945; *Ulus*, 2.12.1945; *Tanin*, 2.12.1945.

1. Muvazaa Meselesi

Yeni bir partinin kurulacağına ilişkin haber ve yazılar 3 Aralık günlü gazetelerde yine ele alınmıştı. CHP'nin resmi yayın organı olan Ulus'ta yazdığı makalede Falih Rıfkı, Eski Başbakanlardan Bayar'ın yeni bir parti kurmak üzere olmasını memnunlukla karşıladıklarını, zaten İnönü'nün 1 Kasım nutkunda CHP'nin karşısında bir muhalefet partisinin bulunmamasının büyük bir eksiklik olduğunu belirttiğini söylemekteydi⁸.

Başka bir yazıda ise kurulacak yeni partiye kurucularınca "Kemalist Demokrat" ismini verilmesinin düşünüldüğünü, ancak bu ismin hükümetçe kabul edileceğinin şüpheli görüldüğü belirtiliyordu⁹. Yalman'da kurulacak yeni partinin, "memlekette ihtiyacı hissedilen gerçek muhalefet hareketi özlemini gidereceğini, yeni partinin kuvvetini adette değil, kalitede; şahıslarda değil, prensiplerde aramak istidadını kuvvetli bir suret vaat etmektedir." diyerek Bayar'ın kuracağı partiye güven ve itimat duyduğunu göstermek istemiştir¹⁰.

Kurulacak yeni partinin lideri olarak görülen Bayar'ın CHP'den çıkarılacağı ya da çekileceğine ilişkin yazılara da gazetelerde rastlanılmaktadır¹¹. Beklenildiği gibi Bayar, 3 Aralık 1945'te CHP Genel Sekreterliğine gelerek istifa mektubunu vermişti¹². Esasen gelişen bunca hadiseden sonra, Bayar'ın CHP'den istifa edeceği beklenilmekteydi. CHP Genel Sekreterliği istifayla ilgili açıklamayı aynı gün basına ve kamuoyuna duyurdu¹³. Bayar'ın istifasıyla artık yeni bir partinin kesin olarak kurulacağı ve Bayar'ın da kurucuların başındaki kişi olacağı kesin olarak anlaşıldı. Bu konudaki bütün tereddütler ortadan kalkmıştı¹⁴.

Celâl Bayar'ın partiden istifa ettiği 3 Aralık 1945 tarihine kadar "Dörtlü Takrir'e" imza koyanlar, kuracakları yani partinin programını hazırlamak için oldukça yoğun bir çalışma içerisindeydiler. Bayar, partinin tüzük ve programının hazırlanmasında Adnan Menderes ile partiyi kuracak olan öteki arkadaşlarının rolünün büyük olduğunu söylemektedir¹⁵. Bayar ve arkadaşları basının takibi ve baskısından kurtulmak ve dikkatleri kendilerine çekmemek için değişik yer ve makamlarda toplanarak çalışıyorlardı. Günlerce süren bu çalışmaların neticesinde partiyi kuracak olanların her noktada fikir birliği sağlanmıştı. Nitekim Bayar, "Bu toplantılar sırasında şükranla gördüğüm şey şu olmuştur: Arkadaşlarım, sosyal mefhumları ayrı ayrı manalarda anlamıyorlar, ayrı açıdan değerlendirmiyorlar, tam bir anlayış beraberliği içinde bulunuyorlardı.(...)Temel konular ve memleket gerçekleri üzerinde arkadaşlarımla mutabık kalabilmiş olmamızı, bugün de şükranla hatırlıyorum."¹⁶ diyerek

⁸ Falih Rıfkı Atay, "Muhalefet Partisi", *Ulus*, 3.12.1945. Falih Rıfkı'nın bu makalesi Cumhuriyet ve Yeni Sabah'da ele alınmış ve bazı yönleriyle eleştirilmiştir. Bkz. "Yeni Parti Ankara'da nasıl karşılandı", *Ulus'un Makalesi*, *Cumhuriyet*, 3.12.1945; "Yeni Parti ve 'Ulus' Gazetesi", *Yeni Sabah*, 3.12.1945.

⁹ *Cumhuriyet*, 3.12.1945, Partiye verilmesi düşünülen diğer bir isim de "Demokrat Çiftçi Partisi" idi. Bkz. A. E. Yalman, *Yakın Tarihte...*, C. IV, s. 47.

¹⁰ A. Emin Yalman, "Yeni Parti Kurulurken", *Vatan*, 3.12.1945.

¹¹ Yeni Sabah gazetesindeki bir haberde "Celâl Bayar CHP'den çekilecek veya çıkarılacak" denilmektedir. Bkz. *Yeni Sabah*, 3.12.1945.

¹² Bayar istifasıyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır: "O güne kadar ben Halk Partisi'nden istifa etmemiştir. Bu iş bana sevimsiz ve zor geliyordu. Fakat yapılacak başka şey kalmamıştı. Program çalışmalarımı bitirdiğim gün, oturup Halk Partisi ne bir istifa mektubu yazdım. Bu mektubumda Halk Partisi'nin manevî şahsiyetine duyduğum hürmet duygularımı belirttim ve aralarından ayrıldığımı yazdım...". C. Bayar, *Başvekilim Menderes*, s. 47. CHP Genel Sekreterliği'nce yapılan açıklamada ise Bayar'ın CHP Genel Sekreterliğine gelerek nazik bir dille yazılmış, partiden çekildiğini ve Parti mensuplarına vedaini belirten bir mektubu vermiş olduğu açıklanmıştır.

¹³ *Ulus*, 4.12.1945; *Vatan*, 4.12.1945; *Cumhuriyet*, 4.12.1945.

¹⁴ T. Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 88.

¹⁵ "Bu çalışmalarımada Adnan Menderes'in ve öteki kurucu arkadaşlarımla büyük emekleri yatar (...) Her tüzük ve program maddesinde bazen saatlerce, bazen günlerce durulmuştur. Bayar, **Başvekilim Menderes**, s. 39-44, Ayrıca bu çalışmalarla ilgili olarak bkz. A. E. Yalman, *Yakın Tarihte...*, C. I, s. 42; Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 3. Baskı, Gözlem Yay., İstanbul 1977, s. 252-258.

¹⁶ C. Bayar, *Başvekilim Menderes*, s. 38-39, 44.

kurulacak partinin tüzük ve programının hazırlık çalışmalarında kurucular arasında tam bir uyum ve görüş birliğinin olduğunu belirtmektedir.

Demokrat Parti adıyla kurulacak olan yeni partinin gerek isim babalığı ve gerekse parti tüzük ve programının hazırlanması çalışmaları konusunda oldukça değişik anlatımlar bulunmaktadır. Partiye verilecek isim konusunda A. Emin Yalman, Demokrat Parti isminin kendisince ortaya atıldığını söylemektedir. Yalman'a göre Demokrat Parti ismi, Bayar ve arkadaşlarınca derhal kabul edilmişti ve yeni partiye bu isim verilmişti¹⁷. Ayrıca Yalman, parti tüzük ve programının hazırlanması çalışmalarına katıldığını, Dörtlü Takrir sahipleriyle Vatan gazetesinde verdiği mücadele ile dörtlerin beşincisi durumuna geldiğini ve yıllarca bu özelliğini koruduğunu belirtmektedir¹⁸. Partiye verilecek isim konusunda diğer bir anlatım da Refik Koraltan'ın kızı Ayhan Dimurtaş'ın "Demirkırat" isimli belgesel televizyon dizisinde de söylediği sözlerdir. Koraltan'ın kızına göre Bayar'ın kurulacak yeni partinin isminin ne olacağı kendilerine sorduğunu ve kendisinin de partiye ne isimler konulması isteniyor diye sordum, bunun üzerine Bayar'ın "Doğan Güneş Partisi" ve "Demokrat Parti" isimlerinin konuşulduğunu söylediğini belirtmektedir. Koraltan'ın kızı anlatımlarını devamla şöyle sürdürmektedir. "*Benim fikrimi sorarsanız' dedim,...'Demokrat Parti' olması daha uygun, çünkü her lisanda 'Demokrat' kelimesi vardır ve kolay akılda kalır.*" Koraltan'ın kızı, ondan sonra partinin isminin Demokrat Parti olduğunu ve çocuğa isim konulduğunu ve Türkiye'yi on yıl süreyle yönetecek bir kitle partisinin küçük bir odada filizlendiğini söylemektedir¹⁹.

Yeni kurulacak partinin program ve tüzüğünün hazırlanmasında faal rol oynadığı şeklindeki bir anlatım da Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Abidin Nesimi'nin hatıralarında vardır²⁰. Özellikle Zekeriya Sertel, Atatürk'ün eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile beraber Celâl Bayar ve Adnan Menderes'le yeni partinin programı ve amacı üzerinde konuştuklarından ve bir kaç gün süren toplantılar neticesinde "Cumhuriyet Demokrat Partisi" adıyla bir parti kurmayı kararlaştırdıklarından bahsetmektedir. Tan gazetesi çevresi olarak bilinen ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de liberalleşme ve demokratikleşme doğrultusunda yayımlar yapan, ancak aynı zamanda Sovyet yanlısı bir politik çizgi takip eden Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Abidin Nesimi, Cami Baykurt gibi sol görüşlü gazeteci ve yazarlarla, Demokrat Parti'nin kurucuları arasında bir ilişkinin varlığı yukarıda belirttiğimiz hatıratlarda geçmektedir²¹.

Yeni bir muhalefet partisinin kuruluş çalışmalarına katıldığı, hatta Refik Koraltan'la birlikte Bayar'ı yeni bir parti kurması konusunda ikna ettikleri şeklinde anlatımlara, A. Hamdi Başar'ın (Limancı Hamdi) "Barış Dünyası" dergisinde yazdığı hatıralarında görmekteyiz. Başar, yeni partinin kurulması çalışmalarından önce Bayar ve Koraltan'la temasa geçtiğini, yeni partide yerini alabilmek için CHP'den istifa ettiğini ve parti programını Koraltan'la kendisinin uzun süren çalışmalar neticesinde hazırladıklarını anlatmaktadır²².

Dörtlü Takrir'cilerin partiyi kurma çalışmalarına katılan diğer bir isim de Refik Şevket İnce'dir. Refik Şevket İnce, partinin kuruluş çalışmalarına İzmir'den gelerek katılmış ve uzun

¹⁷ A. E. Yalman, *Yakın Tarihte...*, C. IV, s. 42-43. Ayrıca bkz. Ahmet Emin Yalman, "Yeni Parti Kurulurken", *Vatan*, 3.12.1945.

¹⁸ A. E. Yalman, *Yakın Tarihte...*, C. IV, s. 38.

¹⁹ Mehmet Ali Birand, *Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul 1991, s. 32; Ayhan Demirtaş'ın anlatımları.

²⁰ Bu anlatımlar için bkz.: Z. Sertel, *Hatırladıklarım*, 3. Baskı, Gözlem Yay., İstanbul 1977, s. 252-256; Sabiha Sertel, *Bir Roman Gibi*, 2. Baskı, Belge Yayınevi, İstanbul 1987, s. 289-303; Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Gözlem Yay., İstanbul 1977, s. 217-218.

²¹ Bu konudaki geniş anlatımlar için bkz. M. Goloğlu, *Millî Şef Dönemi*, s. 403-408; A. E. Yalman, *Gördüklerim Geçirdiklerim*, C. IV, s. 48-51; Z. Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 252-256; Sabiha Sertel, *Bir Roman Gibi*, s. 288-289; H. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul 1967, s. 133.

²² Bu konudaki geniş anlatımlar için bkz.: A. Hamdi Başar, "Demokrat Parti Nasıl Kuruldu I", *Barış Dünyası*, S. 11, Şubat 1963, s. 57-61.

süren program ve tüzük çalışmalarında faydalı olmuştu²³.

Yukarıda Bayar'ın 3 Aralık 1945'te CHP'den istifa ettiğini ve bu istifasının CHP Genel Sekreterliğince aynı gün kamuoyu ve basına duyurulduğunu söylemiştik. 3 Aralıkta CHP'den istifa eden Bayar'ı Millî Şef İnönü 4 Aralık 1945'te yemeğe davet etmiş ve kendisiyle görüşmüştür²⁴. İnönü bu görüşmeyle ilgili olarak daha sonraki yıllarda şunları söylemektedir: "- Sayın Celâl Bayar hazırlamış olduğu DP programını bana getirmek nezaketinde bulunduğu zaman, kendisi ile partisi hakkında görüşmemiz oldu. Hiç bir zata, bir parti teşkil etmesi için teklif ve telkinde bulunmadım²⁵. İnönü bu mülâkatta, Bayar'ın parti kurmasından memnun olduğunu, yeni partinin programı üzerinde, geçmiş tecrübelerle göre dikkat edilecek noktaları belirttiğini söylemektedir. İnönü'nün yeni partinin programı üzerinde hassasiyetle durduğu noktalar; dinin siyasette bir vasıta olarak kullanılıp kullanılmayacağı, Köy okulları ve Köy Enstitüleri davasına bir zararın gelip gelmeyeceği konuları ve seçimlerin yapılması olmuştur²⁶.

Bu görüşme ile ilgili olarak Vatan gazetesinde çıkan bir haberde " *Millî Şef Dün Celâl Bayar'ı kabul ettiler İnönü, yeni kurulacak partinin liderini yemeğe alıkoyarak iltifatta bulundular*" denilmektedir²⁷.

Refik Şevket İnce'de bu görüşmeyle ilgili olarak günlüğünde "Celâl Bayar, İnönü ile üç saat kadar görüşmüş, İnönü kendinin vehmine dokunan her şeyi sormuş. Celâl Bayar fikirlerini söylemiş. Hep ve hep memnuniyet göstermekle beraber çalışınız sizi ezdirmem demiş" demektedir²⁸.

Yeni partinin kuruluş çalışmaları 4 Aralık 1945'ten itibaren yoğunlaşmıştır. Nitekim basında çıkan haberlerde yeni parti için son hazırlıkların yapıldığı ve Celâl Bayar ile arkadaşlarının geç saatlere kadar süren toplantılar yaptıkları belirtiliyordu²⁹. 7 Aralık 1945'te

²³ Basında Refik Şevket İnce'nin yeni partiye gireceği, çok yakında Ankara'ya gelerek Celâl Bayar ve arkadaşlarıyla görüşeceği belirtilmiştir. *Vatan*, 4, 7.12.1945.

Refik Şevket İnce'nin Milliyet gazetesinde yayınlanan günlüğünde, İnce, DP tüzüğü ve programının yoğun bir çalışına neticesinde hazırlandığından bahsetmektedir. İnce'ye göre DP tüzüğü, Halk Partisinden farklılık gösteriyordu. Refik Şevket İnce'nin Milliyet'te yayınlanan bu anlatımlar için bkz.: Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi, 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s. 167

²⁴ Basında çıkan bir haberde Millî Şef Dün Celâl Bayar'ı kabul ettiler" "İnönü, yeni kurulacak partinin liderini yemeğe alıkoyarak iltifatta bulundular" denilmektedir. *Vatan*, 5.12.1945.

Refik Şevket İnce bu görüşmeyle ilgili olarak günlüğünde "Celâl Bayar, İnönü ile üç saat kadar görüşmüş, İnönü kendinin vehmine dokunan her şeyi sormuş. Celâl Bayar fikirlerini söylemiş. Hep ve hep memnuniyet göstermekle beraber, '-çalışınız sizi ezdirmem demiş". Günlükten nakleden Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, s. 167, dipnot/24.

²⁵ Bu konudaki anlatımlar için bkz. Hamdi Avcıoğlu, "Çok Partili Hayatın On Dördüncü Yılında İnönü ile Mülakat" *Akis*, Y. 6, C. XVI, S. 269, Ankara 22 Eylül 1959, s. 11; Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 83; M. A. Birand, *Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu*, s. 33, Metin Toker'in açıklamaları; Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, C. I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974, s. 173-174.

²⁶ H. Avcıoğlu, "Çok Partili Hayatın...", s. 11.

²⁷ *Vatan*, 5.12.1945.

²⁸ M. Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti...*, s. 167, dipnot/24.

²⁹ *Cumhuriyet*, 4.12.1945; Nadir Nadi, "Celâl Bayar tarafından bir parti kurulacağı haberi her tarafta memnunlukla, hatta sevinçle karşılandı. Şu veya bu sebepten ötürü hükümeti beğenmeyenlerden tutunuz da, şekli ve rengi ne olursa olsun derece derece en koyu muhaliflere kadar herkes yeni partiye ümit dolu gözlerle bakıyor." demektedir. Bkz. Nadir Nadi, "Yeni Parti", *Cumhuriyet*, 4.12.1945; Tanin'de ise Hüseyin Cahit, "bir demokraside en az iki parti olmazsa murakabe vazifesinin ifa edilmesine imkan bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içinden bazı zatların ayrılarak esas programda müttefik kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağı. İşte şimdi bu yeni partiyi bir böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telâkki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz" demekte ve yeni partinin doğuşun memnunlukla karşıladıklarını ifade etmektedir. H. Cahit Yalçın, "Yeni Parti", *Tanin*, 5.12.1945. Diğer bazı yazılar da şöyledir: Nadir Nadi, "Yeni Partinin Muvaffakiyeti Neye Bağlıdır?", *Cumhuriyet*, 5.12.1945; Ahmet Emin Yalman, "Beş Nevi Mukavemet", *Vatan*, 4.12.1945; "Yeni Parti Hangi Tehlikeye Dikkat Etmeli", *Yeni Sabah*, 5.12.1945.

Vatan'da çıkan bir yazıda, yeni bir partinin kurulması için hala hükümete resmî müracaatı yapılarak izin alınmadığı, yeni partinin Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulacağı belirtilmektedir³⁰. Basında konuyla ilgili haberler sonraki günlerde de devam etmiştir. 9 Aralık tarihli bir haberde kurulacak yeni partinin sadece "Demokrat Parti" adını alacağı ifade edilmekte, parti programının esas itibarıyla hazırlandığı ancak son şeklini alınması için çalışmaların sürdürüldüğü belirtilmektedir³¹.

A. Emin Yalman, Vatan'da "Demokrat Parti'nin Mesuliyetleri" başlığıyla yazdığı makalesinde, Demokrat Parti'nin sahip olması gereken meziyetlerden bahsetmiş ve "*Eğer yeni parti, ağır vatanî mesuliyetini kavrar, siyasî hayatımızda yepyeni, dürüst, berrak, vakarlı bir çığır açmağı iş edinirse (...) siyasî hayatımızda karşılıklı sevgi ve saygı güneşi doğar.*" demektedir³².

Basında yeni partinin kurulacağına ilişkin onca yazı çıkmasına ve hatta kurucuların parti program ve tüzüğünü hazırladıkları yolundaki açıklamalarına rağmen bir türlü partinin faaliyete geçirilememesi kamuoyunda tereddütlere ve şayialara yol açıyordu³³. Nitekim 22 Aralık tarihli bir gazete haberinde "*Eski Başbakan Celâl Bayar ve arkadaşlarının kurmakta oldukları yeni partinin nizamnamesi taslak halinde hazırlanmış olmakla beraber, kurucular tarafından son defa gözden geçirilmektedir. Bu sebeptendir ki parti henüz hükümete müracaat etmiş değildir.*" denilmektedir³⁴.

Bu gelişmeleri üzerine Bayar, 28 Aralık'ta gazetelerde de yayınlanan bir beyanat verdi. Bu beyanatında Bayar, şunları söylemiştir:

"Son siyasî hadiseler dolayısıyla partinin kurulmasının gecikeceği veya bu teşebbüsten tamamen vazgeçileceği yolunda söylentiler asılsızdır. Bütün gayretimizle ve geceli gündüzlü denilecek şekilde çalışmamıza rağmen henüz hazırlıklarımızı ikmal edemedik. Yeni bir parti kurmanın ve teşkilatlandırmanın basit ve kolay bir iş olmadığını takdir edersiniz. Çalışmalarımıza azamî hız vererek yakında efkârı umumiye karşısına program ve nizamnâmemizle çıkacağız. Son hazırlıklarımızın da bir haftaya kadar biteceğini sanıyorum" ³⁵

Bayar, daha partilerini kurmadan rakiplerinin çıkardıkları şayiaların yalan olduğunu belirtiyor ve kuracakları partiyle ilgili olarak da "Biz ne muhalif, ne de muvafık bir parti kurmaktayız. Biz memleketin hakiki ihtiyaçlarından doğmuş bir parti olarak halkın sinesinde yer almağa çalışacağız" diyordu.

Kamuoyu ve basında beklenilenin aksine yeni kurulacak siyasî parti 1945 yılının son

³⁰ Vatan, 7.12.1945.

³¹ Vatan'ın 9 Aralık 1945 tarihli haberinde, Demokrat Parti'nin kesin bir şekil almakta olduğu ve kanunî muamelenin yılbaşından evvel tamamlanabileceği belirtilmektedir. Vatan, 9.12.1945.

³² A. E. Yalman, "Demokrat Parti'nin Mesuliyetleri", Vatan, 10.12.1945.

Cumhuriyet'te çıkan bir haberde de "Partinin ismi hususunda kesin bir karar verilmiş değildir. 'Demokrat Parti', 'Demokratik Halk Partisi' vesaire gibi bir takım isimlerden bahsediliyorsa da, hakikî isim ancak programını ilânla belli olacaktır" denilmektedir. Bkz.: "Yeni Parti 3", Cumhuriyet, 9.12.1945.

³³ C'HP'den istifa ederek yeni partinin kuruluş çalışmalarına katılan Refik şevket İnce, partinin son hazırlıklarıyla ilgili açıklamalarda bulunurken parti kurulmasının ertelendiği şeklindeki söylentilere de cevap vermiş ve şunları söylemiştir:

"- Parti kurulması kötü bir şey midir ki ahval dolayısıyla tehirine lüzum görülsün? Parti kurmak vatandaşlar arasına nifak sokarak onun sarsılmaz birliğini boran bir şey midir ki böyle bir mütalaa varid olsun. Bu kabil hiç bir düşünce bahis mevzuu olmamıştır ve kanaatimce gayet tabii yollar üzerine başlamış olan bu siyasî faaliyet hazırlığı gene aynı tabii yollar üzerinde devam ve inkişaf edecektir." Cumhuriyet, 21.12.1945.

³⁴ Cumhuriyet, 22.12.1945.

³⁵ Vatan, 28.12.1945; Cumhuriyet, 28.12.1945.

günlerinde de kuruluşunu tamamlayamamıştı. Gerek basın haberleri ve gerekse kurucuların yaptıkları açıklamalara rağmen parti bir türlü kurulamamıştı. Hatta partinin isminin ne olacağı konusu kesin olarak belli olmamıştı.

1946 yılının ilk günlerinde basın ve kamuoyu artık yeni partinin kuruluş açıklamasını her an için bekliyordu. Nitekim gazeteciler Bayar'ın peşini bırakmıyorlar, ondan yeni partinin ne zaman kurulacağı konusunda bir açıklama yapmasını istiyorlardı. Bayar, gazetecilere 4 Ocak 1946'da bir beyanat vereceğini açıkladı. Bayar 4 Ocak'a kadar bütün hazırlıkların tamamlanacağını, o gün yeni parti adına yılın ilk beyanatını vereceğini ve bir kaç gün daha basın mensuplarının sabretmeleri gerektiğini söyledi³⁶.

Gerçekten de Bayar, 4 Ocak 1946 günü kurulacak yeni partinin lideri olarak şu açıklamayı yaptı:

“Partimizin ismini tespit ettik: Demokrat Parti. Program ve nizamnamemiz tamamıyla hazırlanmıştır. 80 kadar madde etrafında toplanan programımızı neşretmek üzere, önümüzdeki pazartesi günü basına vereceğiz. Nizamnamemiz tamimiyle demokratik bir ruhla tanzim edilmiş bulunmaktadır. Partimizin merkezi Yenişehir'de Antalya Mebusu Cemal Tuncâ ya ait apartmanın bir dairesidir.”³⁷

Celâl Bayar'ın bu açıklaması, kamuoyu ve basında aylarca beklenen yeni siyasî partinin artık kurulduğu mesajını veriyordu. Açıklama basında geniş yankı yarattı. Kamuoyu, gerçek anlamda bir siyasî partinin kurulması haberini büyük bir heyecanla karşılamıştı³⁸.

Beklenen büyük gün nihayet gelmişti. Bayar'ın açıklamasında belirttiği gibi 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adıyla kurulan yeni partinin programı ve nizamnamesi açıklanacaktı. Bayar 7 Ocak akşamı beklenildiği gibi bir basın toplantısı düzenledi. Basın toplantısını izleyen gazeteciler Bayar'ın sadece parti programı ve tüzüğünü açıklayacağını beklerken, yapılan açıklama onları da şaşırtmıştı. Çünkü Bayar, Demokrat Parti'nin resmen kurulduğunu ve faaliyete geçtiğini açıklamıştı³⁹. Hadise şöyle gelişmişti. Demokrat Parti'nin tüzük ve programını son defa gözden geçiren kurucular, bunları imzalamışlar ve partinin kuruluşuyla ilgili formaliteleri tamamlamakla görevlendirilen İçel Milletvekili Refik Koraltan'a vermişlerdi. Koraltan, parti tüzük ve programını İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a götürmüş ve takdim etmişti. İçişleri Bakanı Uran partinin kuruluşuyla ilgili formaliteleri hızla sonuçlandırarak partinin kurulduğuna dair ilmhberi Koraltan'a vermişti. Koraltan da belgeyi alır almaz derhal Bayar'ın basın toplantısına yetiştirmiş ve haber Bayar tarafından basın mensuplarına duyurulmuştu⁴⁰.

Basın toplantısında Bayar, gazetecilerin sorularını da cevaplandırmıştı. Bayar bir gazetecinin sorusu üzerine Demokrat Parti'nin dayandığı temeli şöyle açıklamıştır:

“Biz Demokrat Parti'yi şimdiye kadar CHP'nin karşısında kurulmuş partilerin hilafına aşağıdan yukarıya doğru kurmak istiyoruz. Parti tüzüğünde bu husus temin edilmiştir. Niyet ve gayemiz, tamamıyla halka

³⁶ T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaaları, s. 88.

³⁷ Vatan, 5.1.1946; Cumhuriyet, 5.1.1946. Ayrıca bkz.: T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaaları, s. 88-89.

³⁸ T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaaları, s. 89. Bayar'ın 4 Ocak 1946'da yaptığı açıklamalarla ilgili olarak Bkz.: Vatan, 5.1.1946; Ulus, 5.1.1946; Cumhuriyet, 5.1.1946; Akşam, 5.1.1946.

³⁹ Vatan, 8.1.1946; Cumhuriyet, 8.1.1946. Ayrıca bkz.: Ayın Tarihi, S. 146, Ocak 1946, s. 7-10; C. Bayar, Başvekilim Menderes, 47-49; Cem Eroğul, Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), 2. Baskı, İmge Yay., Ankara 1990, s. 12; Rifki Salim Burçak, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950, Olgaç Matbaası, Ankara 1954, s. 63-64; M. Toker, Tek Partiden Çok Partiye, s. 83; M. Goloğlu, Demokrasiye Geçiş, s. 41-42; M. A. Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu, 37-39; A. E. Yalman, Gördüklerim Geçirdiklerim, C. IV, s. 51-53.

⁴⁰ T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaaları, s. 89; C. Bayar, Başvekilim Menderes, s. 47-48.

dayanmak, bütün kudret ve kuvvetimizi halk sevgisinden almaktır.”⁴¹

Bayar açıklamalarında, Demokrat Parti'nin ülkedeki siyasî hayatın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresine taraftar olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesinin arzulandığı ve ülke siyasetinde demokratik bir görüş ve zihniyetin öncelikle gerçekleştirileceğini belirtmiş ve Demokrat Parti'nin bu amaçlara ulaşmak ve hizmet edebilmek için kurulduğunu söylemiştir. Bayar, Demokrat Parti'nin "demokrasiyi" millî menfaat ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanıdığını, insan haysiyetinin ancak temel insan haklarının teminat altına alınmasıyla korunabileceğini, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak, serbest olarak ve gizli reyyle yapılması gerektiği konularında da açıklamalarda bulunmuştur⁴².

Bir gazetecinin "Serbest Fırka hikayesi henüz hatıralarda olduğuna göre, Demokrat Parti'nin de bir danışıklı dövüş mahsulü bulunmadığını temin edebilir misiniz?" şeklinde bir soru yöneltmesi üzerine Bayar şu cevabı vermiştir:

“Şunu belirtiyim ki Serbest Fırka dahi bir muvazaa partisi değildi. Atatürk'ün ikinci bir parti ile devlet işlerini murakabeye taraftar olduğuna yakinen şahidim. Fakat Serbest Fırka bildiğiniz talihsizliğe uğradı (...) Muvazaa hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne de bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi memleketin muvazaalı işlere tahammülü de yoktur. Esasen Serbest Fırka zamanındaki şartlar bugünkü gibi değildi. Partiyi kuranlar da şimdiki kadar tecrübeli değildiler. O zamankiler bu tecrübeye bir teklif üzere girişmişlerdi. Biz partiyi kendiliğimizden kurduk. En büyük kuvveti de Türk Milletinin siyasî olgunluğunda bulduk.”⁴³

Görüldüğü gibi Bayar, kamuoyu ve basında yer alan "Demokrat Parti'de" bir muvazaa partisidir" şeklindeki, zihinlerde yer eden soru işaretlerini tamamen dağıtmıştı. Partinin kuruluşunda hiç kimseden direktif alınmadığını ve muvazaa söylentilerinin asılsız olduğunu ifade etmişti.

Ancak yine de o günlerde yerli gazetelerin yanında yabancı gazetelerde de bu konuyla ilgili haberler çıkmaktaydı. Nitekim Amerikan *New York Times* gazetesinde yeni parti hakkında çıkan "Majestelerinin sadık muhalefeti" vurgusu bir anda "muvazaa" iddialarına yol açmıştı.

Gazetecilerin Demokrat Parti'nin yerinin, "CHP'nin sağında mı, yoksa solunda mı" şeklindeki sorusuna ise Bayar, parti programlarının siyasî, iktisadî ve içtimaî safhalardan oluştuğunu, bunlardan hangisinin CHP'ye göre sağda ya da solda olduğunu kesin olarak tespit etmenin zor olacağını belirtmiştir. Programlarında bu hususların daha açık ve belirgin olarak yer aldığını, Türkiye'nin bir demokratik safhadan geçmesi gerektiğine inandıklarını, sınıflar arası mücadelenin zarurî olduğuna inanmadıklarını ve amaçlarının bir bütün halinde millet menfaatlerini korumaya yönelik olduğunu açıklayan Bayar, yeni partiye katılacaklar konusunda şimdilik bir şey söyleyemeyeceğini belirtmiştir.

Celâl Bayar'ın yaptığı bu basın toplantısından sonra siyasî hayatımızda yeni bir partinin, yani "Demokrat Parti'nin" resmen kurulduğu ilân edilmiştir⁴⁴Partinin kurulması 8 Ocak 1946

⁴¹ Basın toplantısıyla ilgili olarak bkz.: *Vatan*, 8.1.1946; *Cumhuriyet*, 8.1.1946; *Son Telgraf*, 8.1.1946. ayrıca bkz.: *Ayin Tarihi*, S. 146, Ocak 1946, a. 8-18; T. Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 89-90; C. Bayar, *Başvekilim Menderes*, 48-49.

⁴² *Son Telgraf*, 8.1.1946; *Cumhuriyet*, 8.1.1946.

⁴³ *Son Telgraf*, 8.1.1946; *Cumhuriyet*, 8.1.1946.

⁴⁴ DP'nin programı ve tüzüğüyle ilgili bilgiler için bkz.: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, İstanbul 1952, s. 646-693; *Türkiye'de Siyasî Dernekler II*, s. 169-182; *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, İstanbul 1946;

günkü gazetelerde büyük manşetlerle verilmişti. Bazı gazeteler Demokrat Parti'nin programını tam metin olarak vermişler ve Bayar'ın basın toplantısına geniş yer ayırmışlardı.

Demokrat Parti'nin kurucuları yaptıkları seçimle, Atatürk'ün son Başvekil'i olan Celâl Bayar'ı yeni Partinin Genel Başkanlığı'na getirdiler⁴⁵. Gerek kamuoyu ve gerekse basın yeni kurulan bu partiye yoğun bir alâka göstermişti. İktidara yakınlığıyla bilinen gazetelerde bile yeni partinin kurulmasından duyulan memnuniyet dile getiriliyordu⁴⁶.

DP'nin kuruluşu, Türk toplumunda çok olumlu bir etki yaptı. Tek-parti yönetiminin baskılarından bunalmış ve çok-partili bir yönetimin özlemini duymuş olanlar, bir kurtarıcı olarak gördükleri DP'ye girmeye hazırlanıyorlardı⁴⁷. DP'nin kuruluşu; çok-partili hayatı özleyen Türk toplumunda olumlu karşılanırken, aynı zamanda CHP'yi de rahatlattı. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla CHP, kendi bünyesinde rahatsızlık yaratan muhaliflerin en etkililerinden kurtulmuş oluyordu.

Türkiye'de çok-partili hayata geçerken kurulan Demokrat Parti, her ne kadar CHP bünyesinden çıkartılanlarca kurulmasına yani TBMM'den doğan bir muhalefet partisi olmasına rağmen, kısa zamanda halka mal olacak ve yakın tarihimizde gerçek bir halk hareketi olarak 14 Mayıs 1950'de seçimleri kazanarak ülke yönetimine talip olacaktır.

Millî Şef İnönü'nün bu kararları verirken nasıl bir muhalefet partisini arzuluyordu. Kanaatimizce asıl üzerinde durulması gereken nokta budur. İnönü ve CHP çevrelerine göre kurulacak muhalefet partisi öncelikle kendisince itimat edilen bir şahsın başkanlığında kurulmalıydı. Kurucuların aşırı uçlarla bir alakası da bulunmamalıydı. Kurulacak yeni parti hiç bir zaman iktidarı eline geçirebilecek güce erişecek bir duruma gelmemeliydi. Ülkede bir muhalefet yapısı olmalıydı. Ancak, bu muhalefet "akortsuz bir kaç sesin parlamentoda yer alması" şeklinde olmalıydı⁴⁸. İnönü'ye göre demokrasi uzun ve dikenli bir yoldu. İktidar hırsı içinde olanlar ve sabırsızlar bu yolda yürüyemezlerdi⁴⁹.

Nitekim Demokrat Parti'nin kurulduğu günlerde Millî Şef İnönü ile birlikte çok sayıda CHP'linin düşüncesine göre, yeni parti uzun yıllar CHP'nin karşısında bir iktidar mücadelesi yapmamalıdır. CHP'lilere göre, İngiltere'de bile işçi Partisi iktidara gelebilmek için 100 sene beklemişti. Yeni partide en az bir 10 sene iktidar mücadelesine girmemeliydi⁵⁰. Nitekim Adnan Menderes Vatan'da çıkan bir beyanatında CHP'nin kendileri için takip edilecek bir yolu telkin etmek istediğini, bunlar arasında da "Halk Partisi'ne karşı en az 40-50 sene iktidara gelme

H. K. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 344-361. C. Eroğul, *Demokrat Parti*, s. 12-13; M. Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s. 41 vd.

⁴⁵ Konuyla ilgili haber için 8.1.1946 günlü *Vatan*, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Son Telgraf*'a bakılabilir. Ayrıca Gotthard Jaeschke, *Die Türkei In den Jahren 1942-1951*, Wiesbaden 1955, s. 56, 7-8.1.1946; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*; Ankara 1976, s. 16.

⁴⁶ Basında çıkan yazılardan bazıları şunlardır: Falih Rıfki Atay, "Yeni Parti Kuruldu", *Ulus*, 8.1.1946; Necmettin Sadak, "Demokrat Partiye hoş geldin deriz", *Akşam*, 9.1.1946.

⁴⁷ Bu değerlendirme için bkz.: M. Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s. 42.

⁴⁸ Dündar Seyhan da hatıralarında İnönü'nün demokrasi anlayışıyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Gerçekte, İsmet Paşa siyasî hayatının devamı boyunca bir muhalefetin mevcudiyetin daima arzu etmiştir. Ama O'na göre, bu muhalefet hiçbir zaman iktidarı ele geçirecek bir duruma gelmemelidir. muhalefet olmalıydı (...) küçük bir muhalefetin varlığı, siyasî hayatına renk ve hareket vermek bakımından pek eğlenceli olacaktır." Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s. 20.

⁴⁹ Recep Bilginer "946'dan 950'ye Katedilen Yol", *Demokrat Parti Albümü*, C. 1, S. 3, Gün Matbaası, İstanbul Mart 1951, s. 13, 17.

Bayar, İnönü'nün gerek 19 Mayıs konuşmasında ve gerekse 1 Kasım 1945'te yaptığı Meclis açış konuşmasında bir "demokratik cihazlaşmadan bahsettiğini belirtmektedir. Ancak Bayar'a göre, İnönü'nün konuşmalarında yer alan demokratik cihazlaşmayla kasdedtiği, onun ister gördüğü demokrasi bir şekil demokrasisi idi. Bkz. C. Bayar, *Başvekilim Menderes*, s. 37.

⁵⁰ Bilginer "946'dan 950'ye Katedilen Yol.

iddiasında bulunmamanın da" yer aldığını söylemiştir⁵¹. Fuat Köprülü de bir yazısında, CHP'lilerin ülkede muhtelif partilerin kurulmasını asla kabul edilmeyecek felaketsel bir teklif olarak gördüklerini söyledikleri halde sonradan yaptıkları açıklamalarla siyasî bünyemizdeki en büyük eksikliğin muhtelif partiler olduğunu iddia etmişlerdir, demektir. Köprülü, CHP'lilerin çok-partili demokrasi konusunda "20-30 yıllık bir çalışma devri geçirmeden memlekette demokrasinin kurulamayacağını" söylediklerini belirtmektedir⁵².

Çok-partili hayata geçişimizde İnönü ve CHP'lilerin ortaya attıkları bir diğer konu da, yeni kurulan partinin, yani "Demokrat Parti'nin bir muvazaa partisi" olduğuydu. Bu çevrelere göre Demokrat Parti kurulurken Bayar, İnönü'nün iznini almıştı. Millî Şef İnönü, Demokrat Parti'nin Bayar başkanlığında kurulmasına sıcak bakmıştı. Çünkü Bayar, Atatürk'ün son Başvekiliydi. Ayrıca partinin kuruluş sürecinde ~~İnönü~~ Bayar, İnönü ile sürekli iletişim içerisinde olmuştu. CHP'liler istediği için ülkede demokrasiye geçilmiş ve yeni partiler kurulmuştu. CHP çevrelerinde böyle bir iddianın ortaya atılmasına sebep olan hadise, Bayar'ın CHP'den ayrıldığı 4 Aralık 1945 günü İnönü tarafından Çankaya Köşkü'ne yemeğe davet edilmesi ve Bayar'ın İnönü'yle baş başa yediği akşam yemeğidir. Bu yemek daveti, yeni bir partinin kurulmasından hoşnut olmayan müfrit CHP'lilerce başka mecralara çekilmişti⁵³. Bu çevreler "yeni parti bir muvazaa" partisidir şeklinde siyasî çevrelerde dedikodular yapmış, gazetelere yansıyan açıklamalarda bulunmuşlardı⁵⁴.

İnönü bu görüşmeyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Sayın Bayar, hazırlamış oldukları DP programını bana getirmek nezaketinde bulunduğu zaman kendisiyle partisi hakkında görüşmemiz oldu. Hiç bir zata bir parti teşkil etmesi için teklif ve telkinde bulunmadım. Sayın Bayar'ın parti teşkil etmesinden memnun olmuştum (...) program hakkındaki ilk malumatı alınca, geçmiş tecrübelerimize göre dikkat edilecek bazı fikirlerimi söyledim..."⁵⁵ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi İnönü'nün Demokrat Parti'ye kurulması için izin verdiği şeklindeki anlatımlar doğruyu yansıtmamaktadır. İnönü'nün kuruluşu aylar önceden bilinen bir siyasî partinin kurucusuyla yaptığı bu görüşmede, partinin programı ve tüzüğü üzerindeki görüşlerini dile getirdiğini söylemek daha doğrudur. Nitekim Bayar'ın kendisi de Demokrat Parti'nin kuruluşu esnasında 7 Ocak 1945'te yaptığı basın toplantısında gazetecilerin bu konudaki sorusunu cevaplarırken "Muvazaa hafiliktir. Ne bunu kabul edecek, ne de bu teklifi ileri sürecek kimseler olmadığı gibi, memleketin muvazaalı işlere tahammülü yoktur" demiştir⁵⁶. Yine Bayar, Tasvir gazetesine 8 Şubat 1946'da verdiği bir demeçte "Demokrat

⁵¹ "Adnan Menderes'in Nutku", *Vatan*, 18 Temmuz 1946.

⁵² Fuat Köprülü, "Daha Açık Konuşalım!", *Dün ve Bugün*, C. 2, Y. 1, S. 35, Ankara 6 Temmuz 1946, s. 19 ve 26. CHP'nin bu konudaki görüşünü yansıtmaması bakımından Cevdet Kerim İncedayı'nın söylediği "Türkiye'de hakiki demokrasi için üç asır gerekir" sözü oldukça manidardır. Bkz. Cemal Kutay, "Babacan Bir Adamın Müsamahası", *Millet*, C. 9, Y. 5, S. 211, İstanbul 23 Şubat 1950, s. 3.

⁵³ "CHP'deki Buhran", *Forum*, C. 1, S. 10, Ankara 15 Ağustos 1954, s. 3.

⁵⁴ Ziya Şakir, *Celal Bayar, (Hayatı ve Eserleri)*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1952, s. 179. "İnönü'nün biçtiği bu muhalefet kaftanını kuşanan parti Demokrat Parti'dir (...) yeni partinin başkanı olan Celâl Bayar, Atatürk'ün son Başbakanıydı ve kuruluş süreci içinde İnönü ile sürekli ilişkide olmuştur. Kurucuları ne sola, ne de meşru olmayan sağa hiç bir yakınlıkları yoktur. Kısacası, bunlara parti kurdurtmakla, tam bir "sadık muhalefet" yaratılmaya çalışılmıştır. Bkz.: Irwin Cemal Shick, Ahmet Ertuğrul, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınevi, İstanbul 1987, s. 115-116.

"1946 yılı başında kurulmuş bu parti de, malum ve hatta meşhur olduğu üzere, kurulmuş bir parti idi. Her kurulmuş parti gibi bunun da evveliyatında içtimai tekâmül ve ulvilik yoktur (...) CHP'nin iki büyük şöhreti iki ayrı partinin başında karşılıklı mevki almış bulunmaktadır. İttihatçılardan Halkçılar nasıl meydana geldi ise, Halkçılardan da DP o suretle bir istitale halinde- meydana gelinişti." Tahsin Demiray, *Partiler Kurulur mu? Doğar mı?*, İstanbul 1957, s. 10-11.

⁵⁵ H. Avcıoğlu, "Çok Partili Hayatın...", s. 11. İnönü-Bayar görüşmesiyle ilgili olarak ayrıca bkz.: Avni Doğan, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul 1964, s. 252; İ. Giritlioğlu, *Türk Siyasî Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, C. 1, s. 173-174; M. Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 83.

⁵⁶ Bkz.: 7 Ocak 1946 tarihli *Vatan*, *Cumhuriyet*, *Son Posta* ve *Son Telgraf* gazeteleri.

Parti'nin bir muvazaa partisi olduğu" şeklindeki söylentileri kesinlikle reddettiğini belirtmiştir⁵⁷. 14 Mart 1946'da yaptığı yazılı açıklamasında da Bayar, muvazaa şayiaları konusunda şunları söylemiştir:

"Kabul etmek icap eder ki, partimiz bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunun da başlıca sebebi, partimizin bir (muvazaa) eseri olarak doğduğu ve Serbest Parti gibi geçici hareketten başka bir şey olmadığı hakkında şayi olan ve her tarafa birden yayılan telkinler ve telâkkilerdir (...)

*(Muvazaa) iki taraflı bir anlaşmanın eseri olmak icabeder. Ve iki tarafı da küçülten bir hareket olur. Evvelce yaptığım bir konuşmada ifade ettiğimi gibi, ne Halk Partisi'ne ve ne de partimize böyle küçültücü bir hareket isnat etmeğe imkan yoktur."*⁵⁸

DP'nin kurucularından olan Menderes de 17 Temmuz 1946'da Aydın'da yaptığı bir seçim konuşması sırasında, "*Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin lütfu ve müsaadesiyle kurulmamıştır. Demokrat Parti bir kukla teşekkül değildir.*" diyerek kurdukları partinin güdümlü bir parti olmadığını açıkça dile getirmiştir⁵⁹.

SONUÇ

Türkiye'de çok-partili hayata geçişe izin vermek ve "biz istemeseydik ne demokrasiye geçilirdi ne de Demokrat Parti kurulurdu" şeklindeki iddialarla "demokrasiye geçişi sahiplenmek" bu güne kadar gelen yanlış bir kanaattir. Bize göre, çok-partili hayata geçiş konusunda CHP içinden gelen karşı koymalara rağmen, İnönü ve oldukça az sayıda CHP'li grup demokrasiye geçişe sıcak bakmışlardır. CHP'nin 1945'lerde içinde bulunduğu durum şöyleydi. Küçük bir grup, İnönü'yü giriştiği demokrasi hareketinde destekliyordu. Bu grup küçük olmakla birlikte kuvvetli ve nüfuzlu idi. Çünkü İnönü'nün desteğine sahipti. Diğer bir grup ise, Türkiye'nin henüz demokrasiye hazır olmadığı, bu demokrasi denemesinin de öncekiler gibi başarısızlığa uğrayacağı, hatta memleketi felâkete sürükleyeceği düşüncesindeydi. Parti içinde yer alan üçüncü bir grup da, daha ziyade bütün rahat ve huzurunu tek-parti rejiminin devamında gören ve demokrasi teşebbüsünü bu yüzden istemeyen ve baltalamaya çalışanların oluşturduğu bir gruptu.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Son Telgraf

Tan

Tanin

Ulus

⁵⁷ *Tasvir*, 8 Şubat 1946.

⁵⁸ *Tasvir*, 14 Mart 1946.

⁵⁹ Vatan, 18 Temmuz 1946. Bu konuda Taner Timur, "DP adım adım Milli Şef'in hoşgörüsü, izni ve desteği ile kurulmuştur. Bunun için de 1944 ve 1945'lerden itibaren özel olarak Celâl Bayar uygun görülüş ve kendisi çeşitli şekillerde teşvik edilmiştir? Bu teşvik biçimleri bazen haber yollama gibi kapalı, bazen de Ulus'a bu konuda başyazı yazdırma gibi açık şekillerde olmuştur. Bu yüzdendir ki gelişimi dikkatle izleyen kamuoyunda, bu konuda kuşkular doğmuş ve DP'nin de Serbest Fırka gibi bir danışıklı dövüş, bir "muvazaa partisi" oldu izlenimi uyanmıştır." diyerek, CHP çevrelerinin klâsikleşmiş tezini tekrar etmiştir. Bkz.: Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 16.

Vatan

Yeni Sabah

Dergiler

Ayın Tarihi

Forum

Kitaplar

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara 1976.

Bayar, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der.: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

Birand, Mehmet Ali, *Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul 1991.

Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Matbaası, Ankara 1954.

Demiray, Tahsin, *Partiler kurulur mu? Doğar mı?*, Türkiye Köylü Partisi Yayınları, İstanbul 1957.

Demokrat Parti Tüzük ve Program, İstanbul 1946.

Doğan, Avni, *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, Dünya Yayınları, İstanbul 1964.

Erer, Tekin, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul 1966.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 2. Baskı, İmge Yay., Ankara 1990.

Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, C. I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1974.

Jaeschke, Gotthard, *Die Türkei In Den Jahren 1942-1951*, Wiesbaden 1955.

Kabasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

Karpat, H. Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul 1967.

Nesimi, Abidin, *Yılların İçinden*, Gözlem Yay., İstanbul 1977.

Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, 3. Baskı, Gözlem Yay., İstanbul 1977.

Sertel, Sabiha, *Bir Roman Gibi*, 2. Baskı, Belge Yayınevi, İstanbul 1987.

Seyhan, Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.

Shick, Irwin, *Cemal ve Ertuğrul*, Ahmet, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınevi, İstanbul 1987.

Şakir, Ziya, *Celal Bayar, (Hayatı ve Eserleri)*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1952.

Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, İstanbul 1952.

Türkiye'de Siyasal Dernekler II, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, 1950.

Yalman, Ahmet Emin, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*, C. 4, Rey Yayınları, Kayseri 1970.

Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 1989.

Makaleler

Avcıoğlu, Hamdi, “Çok Partili Hayatın On Dördüncü Yılında İnönü İle Mülakat”, *Akis*, Y. 6, C. XVI, S. 269, Ankara 22 Eylül 1959, ss. 11.

Başar, A. Hamdi, “Demokrat Parti Nasıl Kuruldu I”, *Barış Dünyası*, S. 11, Şubat 1963.

Bilginer, Recep, “946'dan 950'ye Katedilen Yol”, *Demokrat Parti Albümü*, C. L, S. 3, Gün Matbaası İstanbul Mart 1951.

Köprülü, Fuat, “Daha Açık Konuşalım!”, *Dün Ve Bugün*, C. 2, Y. L, S. 35, Ankara. 6 Temmuz 1946.

Kutay, Cemal, “Babacan Bir Adamın Müsamahası”, *Millet*, C. 9, Y. S, S. 211, İstanbul 23 Şubat 1950.